

Beata URBANOWICZ
Akademia im. Jana Długosza
w Częstochowie

Polskie szkolnictwo emigracyjne na Bliskim Wschodzie w latach 1943–1945

Szkolnictwo działające przy Armii Polskiej na Bliskim Wschodzie zostało powołane do funkcjonowania przez Dowództwo Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR w roku 1942, a po ewakuacji z Rosji zorganizowane zostało na Środkowym Wschodzie.

Pozostawało ono pod kierownictwem i zarządem Dowództwa Armii Polskiej, natomiast Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego sprawowało nad nim nadzór dydaktyczny. Jak wynika z analizy dokumentów, na tym tle dochodziło do sporów kompetencyjnych pomiędzy wojskiem a ministerstwem. W 1943 roku ówczesny dyrektor szkół z ramienia wojska kapitan Winarski, w piśmie z 12 XI skierowanym do ministra obrony narodowej, stwierdzał, że pieczę nad placówkami oświatowymi winna sprawować armia. Zasady współpracy pomiędzy MWRiOP a wojskiem regulował rozkaz Dowódcy Armii gen. Władysława Andersa z dnia 31 VII 1943 roku. Według niego 13 szkół stacjonujących na Bliskim Wschodzie miało status placówek wojskowych i pod względem materialnym i kompetencyjnym podporządkowane miały być Dowództwu Armii Polskiej na Wschodzie. W sprawozdaniu z wizytacji szkół z roku 1944/1945 ówczesny dyrektor nauk mjr Tadeusz Poźniak pisał:

Szkoły Junaków i Młodszych Ochotniczek przeżyły w roku szkolnym sprawozdawczym kryzys na tle konfliktu między byłym Delegatem MWRiOP a Dowództwem Szkół. Z konfliktu wyszły bardziej zwarte, okrzepłe i uporządkowane organizacyjnie. W obecnej atmosferze spokoju i rzeczowego stosunku naukowego Delegata MWRiOP do Do-

wództwa Szkół i podległych szkół, przyszłość naukowa i wychowawcza szkół rysuje się pomyślnie¹.

Jak wynika z analizy powyższego tekstu, spór kompetencyjny dotyczący nadzoru nad szkolnictwem działającym przy Armii Polskiej na Wschodzie został rozstrzygnięty na korzyść władz wojskowych.

Współpracę władz wojskowych z Delegaturą MWRiOP regulowała osobna instrukcja. Organizacja nauczania oparta była na ustawie o ustroju szkolnictwa z dnia 11 III 1932 roku. Należy podkreślić, iż były to placówki realizujące program szkół specjalnych, powszechnych, zawodowych, gimnazjów i liceów. Podstawy prawne funkcjonowania Szkół Junaków i Młodszych Ochotniczek opierały się na tymczasowym statucie wydanym w dniu 14 VI 1944 przez Wydział Oświaty Dowództwa Armii Polskiej na Środkowym Wschodzie. Uzupełnieniem wyżej wymienionego statutu była instrukcja skierowana do dowódców szkół junackich. W dokumentach tych przedstawiono podstawę ich istnienia i działania, ramy ustrojowe, strukturę oraz zadania szkół junackich².

Głównymi zadaniami tychże placówek, według wyżej wymienionego statutu, było przekazanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności ich absolwentom oraz kształcenie polskiej młodzieży pozostającej na emigracji na świadomych obywateli poprzez właściwe metody wychowawcze. Jak wynika z analizy treści statutu, w zadaniach wychowawczych tych placówek oświatowych pobrzmiewają echa idei wychowania państwowego realizowanej w polskim szkolnictwie lat 30. ubiegłego wieku³. Można postawić tezę, że pod względem strukturalnym, programowym i ideologicznym szkoły junackie działające przy Armii Polskiej stanowiły kontynuację przedwojennego polskiego ustroju szkolnego⁴. Środki fi-

¹ Polish Institute and Sikorski Museum, 308/Pfn/siw/45. Sprawozdanie z wizytacji szkół z dnia 19 VI 1945 r. Uwaga końcowa.

² Tamże, A.VIII.5/30. Tymczasowy Statut Szkół Junackich i Szkół Młodszych Ochotniczek. Dowództwo Armii Polskiej na Wschodzie dnia 14 czerwca 1944. Instrukcja dla dowódcy Szkół Junaków. Dowództwo Armii Polskiej na Wschodzie, Wydział Oświaty.

³ Twórcą doktryny wychowania państwowego był Sławomir Czerwiński, a jej główne założenia zostały zawarte w referacie programowym pt. „O główny ideał wychowawczy”, wygłoszonym w 1929 roku. Wychowanie państwowe, według jego twórcy, to system czynności wychowawczych, kształtujących w wychowankach dyspozycje psychiczne, usposabiający ich do służby państwu i dający wiedzę o obowiązkach wobec państwa i umiejętności czynnego udziału w pracach na jego rzecz. Teorię wychowania państwowego opracowali między innymi: Jadwiga Lechicka, Hanna Pohoska i Halina Mrozowska.

⁴ Program nauki w publicznych szkołach powszechnych III stopnia z polskim językiem nauczania (tymczasowy). Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na podstawie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 lipca 1934 r.

nansowe na działalność oświatową pozyskiwano dzięki wsparciu wojska, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Pracy. Organizacja szkolna obejmowała szkoły powszechne, średnie, zawodowe, specjalne, gimnazjalne i licealne. Stan szkolnictwa polskiego na Bliskim Wschodzie w roku szkolnym 1944/1945 obrazują poniższe dane tabelaryczne.

Tabela 1. Klasyfikacja roczna w poszczególnych szkołach w roku szkolnym 1944/1945

Nazwa szkoły	Stan uczniów	Klasyfikowani	Nieklasyfikowani	Otrzymali promocję	Nie otrzymali promocji
Publiczna Junacka Szkoła Powszechna III stopnia. Nr 2.	181	180	1	167	13
Publiczna Junacka Szkoła Powszechna III stopnia. Nr 1.	202	199	3	175	24
Publiczna Szkoła Powszechna Młodszych Ochotniczek	91	88	3	83	5
Starsza Junacka Szkoła Powszechna III stopnia	313	309	4	293	16
III Państwowa Junacka Szkoła Mechaniczna	105	103	2	81	22
V Państwowa Junacka Szkoła Mechaniczna	90	90	—	76	14
Junacka Szkoła Specjalna	16	14	2	9	5
III Państwowe Junackie Gimnazjum Mechaniczne	67	66	1	65	1
IV Junackie Gimnazjum Mechaniczne	102	99	3	96	4
Państwowe Gimnazjum i Liceum. Szkoła Kadetów	450	433	6	362	72
I Gimnazjum i Liceum	214	209	5	202	7

(nr 1. PR. 2857/34) o nowym programie nauki w publicznych szkołach powszechnych III stopnia z polskim językiem nauczania, s. 442.

Tabela 1. Klasyfikacja roczna... (cd.)

Nazwa szkoły	Stan uczniów	Klasyfikowani	Nieklasyfikowani	Otrzymali promocję	Nie otrzymali promocji
II Gimnazjum	140	135	5	127	8
II Liceum Pedagogiczne	60	52	8	52	—
Gimnazjum Kupieckie	77	75	2	55	19
Ogółem	2108	1872	42	1661	197

Źródło: Polish Institute and Sikorski Muzeum, A.VIII.10/4. Raport z rocznej klasyfikacji w poszczególnych szkołach 1944–1945.

Jak wynika z danych zamieszczonych w powyższej tabeli, do różnych typów polskich szkół w roku szkolnym 1944/1945 uczęszczało łącznie 2108 uczniów, natomiast promocję do klasy programowo wyższej otrzymało 1661, co stanowiło około 79% ich ogółu.

Junacka Szkoła Specjalna

Szkolnictwo specjalne reprezentowała Junacka Szkoła Specjalna. Placówka ta miała status szkoły zawodowej i mieściła się w barakach i namiotach. Przy szkole działał warsztat stolarski i świetlica. Junacka Szkoła Specjalna rozwinęła stosunkowo najmniej form działalności pozaedukacyjnej. Spowodowane to było specyfiką tejże placówki. Działała ona na Środkowym Wschodzie w trudnych warunkach socjalno-bytowych, ekonomicznych i społecznych. Szkoła ta posiadała także ograniczenia wynikające z pracy dydaktyczno-wychowawczej z młodzieżą dysfunkcyjną. Dlatego też program dydaktyczny zrealizowano w 75%. Z wyżej wymienionych powodów w placówce tej nie działały kółka naukowe i samokształceniowe oraz organizacje uczniowskie. Czterech nauczycieli zatrudnionych w tej szkole skupiało się przede wszystkim na realizacji programu wychowawczego. Jak pisano w sprawozdaniu z roku 1945, pensum dydaktyczne nauczycieli wynosiło 20 godzin tygodniowo, natomiast zajęcia o charakterze wychowawczym realizowano w liczbie 15 godzin, a w rzeczywistości szkolnej nawet w większym wymiarze. Praca wychowawcza ze względu na profil placówki polegała na działalności profilaktycznej, resocjalizacji, pedagogizacji, kształtowaniu pozytywnych nawyków wychowanków oraz rozwoju ich zainteresowań, pasji i talentów.

Z kolei działalność kształcąca rozwijana była poprzez zajęcia świetlicowe. Ich cele określano jako pogłębianie zainteresowań życiem społecznym i wiedzą

humanistyczną poprzez informacje o ich postępach. Rozwijanie patriotyzmu i krzewienie wiedzy z zakresu historii ojczyzny odbywało się między innymi dzięki takim formom, jak: obchodzenie rocznic narodowych, wieczornic i apeli organizowanych z okazji świąt narodowych⁵.

Podobną rolę odgrywała biblioteka zaopatrzona w 204 książki i 268 podręczników. W ramach działalności bibliotecznej organizowano odczyty, prelekcje, wystawy – dotyczące literatury polskiej i współczesnej.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że w roku 1945 szkoła ta liczyła tylko 16 uczniów, wobec czego jej działalność pozadydaktyczna przedstawiała się w stopniu dobrym.

Junacka Młodsza Szkoła Powszechna

Junacka Młodsza Szkoła Powszechna reprezentowała szkolnictwo powszechne i mieściła się w budynku klasztoru oo. Salezjanów w Nazarecie. Realizowano w niej program dydaktyczny szkoły powszechnej III stopnia. W roku szkolnym 1944/1945 naukę w niej pobierało 181 uczniów. W placówce tej pracowało 12 nauczycieli, a funkcję kierownika pełnił Alfred Michalak⁶. Plan wychowawczy szkoły uchwalono na radzie pedagogicznej i w komisjach klasowych. Realizowany on był w korelacji z zajęciami bibliotecznymi, świetlicowymi oraz organizacjami uczniowskimi i harcerskimi działającymi przy tej placówce oświatowej. W sprawozdaniu rocznym za rok 1944/1945 tejże szkoły stwierdzono, że praca biblioteki i świetlicy szkolnej stanowiła cenne uzupełnienie zajęć edukacyjnych⁷.

Praca biblioteki i czytelnictwo zorganizowane było na wysokim poziomie. Biblioteka wyposażona była w 1054 woluminy o treści beletrystycznej, historycznej, przyrodniczej, geograficznej i pedagogicznej, w języku polskim i angielskim. Prenumerowano także gazety i czasopisma. W szkole działały także organizacje uczniowskie: samorząd szkolny, szkolne koło PCK, Junacka Szkoła na Kasa Oszczędności, kółko korespondencyjne, drużyna harcerzy. Organizacje te prowadziły planową i systematyczną działalność integrującą społeczność szkolną na różnych płaszczyznach. Realizując postulat często stawiany przez autorów programów nauki z lat 30. XX wieku, dotyczący pogładowego nauczania

⁵ Polish Institute and Sikorski Museum, A.VIII.9/12. Sprawozdanie roczne z dnia 22 VI 1945 r. dotyczące Junackiej Szkoły Specjalnej.

⁶ Tamże, A.VIII.9/12. Nauczyciele zatrudnieni w szkole stan na dzień 30 VI 1945 r.: Antoni Guzik – religia, Kamil Czajkowski, Julia Argasińska, Karolina Dominiak, Eugenia Dogmaszewska, Helena Pietrzyk, Zofia Tarełto, Kazimiera Popczyk, Stanisława Tomaszewska, Maria Szabłowska, Jan Wood (język angielski).

⁷ Tamże, A.VIII.9/12.

historii i geografii, władze szkolne zorganizowały wiele wycieczek krajoznawczych po terenach Palestyny⁸.

Ponadto młodzież szkolna we wrześniu 1944 spędzała okres letnich wakacji w obozie wycieczkowym w Libanie, zwiedzając między innymi Bejrut, Trypolis i Damaszek. Nadzór pedagogiczny nad powyższą placówką był dość szczegółowy, o czym świadczą 22 wizytacje przeprowadzone w okresie od 1943 do 1945 roku. O poziomie nauki w szkole można wnioskować z faktu, iż zajęcia w niej prowadzono w sposób pogładowy, w oparciu o dość znaczną bazę materiałową, przy jednoczesnej modyfikacji systemu daltońskiego.

Starsza Junacka Szkoła Powszechna III stopnia

Szkoła ta powstała 12 IX 1941 roku w Tocku na terenie ZSRR. Pierwszym komendantem szkoły został kapitan Bronisław Sarnowski. W 1942 placówka ta była ewakuowana kolejno do: Uzbekistanu, Teheranu, Palestyny. Od roku 1943 szkoła ta działała w miejscowości Barbara. Warunki lokalowe były bardzo trudne, gdyż pomieszczenia szkolne znajdowały się w barakach i namiotach⁹. W roku szkolnym 1943/1944 pracowało w niej 12 nauczycieli, a funkcję kierownika pełnił por. Leon Tomaszewski. Natomiast w szkole w roku 1945 pracowało 21 nauczycieli, a naukę pobierało 434 uczniów. Pomimo trudności lokalowych i klimatycznych (wielkie upały) oraz pracy w warunkach pustynnych, placówka ta starała się realizować plan wychowawczy przyjęty na posiedzeniu rady pedagogicznej w dniu 12 I 1943 roku. Jego główne założenia oscylowały wokół wychowania obywatelskiego, religijnego, moralnego, patriotycznego, społecznego oraz wyrabiania nawyku dyscypliny u uczniów. Te elementy, jak podkreślił ówczesny kierownik nauczania Franciszek Bator, były spowodowane dużą rotacją uczniów, którzy przybyli z niewoli sowieckiej. Młodzież ta często pomimo swojego wieku kierowana była do klas niższych. W związku z tym rozbieżność wiekowa w poszczególnych klasach wahała się od uczniów z rocznika 1926 po 1933. Należy podkreślić, że ze względu na odmienną percepcję i zainteresowa-

⁸ Wycieczki szkolne na stałe weszły do programów szkolnych dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Zwracano uwagę, że realizacja wielu przedmiotów nauczania wymaga organizacji wycieczek szkolnych. Wycieczki stały się organicznym składnikiem aktywności dydaktyczno-wychowawczej i krajoznawczo-turystycznej szkół oraz znalazły należne im miejsce w programach, podręcznikach i praktyce edukacyjnej. Por.: Z. Czajkowska, *Wycieczka uczy i wychowuje*, Warszawa 1964; M. Dąbrowa, *Szkolne wycieczki historyczne*, Warszawa 1975; K. Denek, *Wycieczki we współczesnej szkole*, Poznań 1997; I. Janowski, *Wycieczki szkolne*, Kielce 2002; M. Krawczyk, *Wycieczki*, Warszawa 1948.

⁹ Polish Institute and Sikorski Museum, A.VIII.9/12. Sprawozdanie Kierownika Nauczania Starszej Junackiej Szkoły Powszechnej III stopnia za okres od 1 IX 1943 roku do 15 IX 1944 roku.

nia stanowiło to jedną z głównych trudności szkolnych. Kierownictwo szkoły starało się zorganizować dla tego typu uczniów różnorodne zajęcia pozalekcyjne o charakterze wychowawczym. Pracę wychowawczą z młodzieżą prowadzono w trakcie zajęć szkolnych, w świetlicy, internacie, w samorządzie szkolnym i poza obozem.

Praca w samorządzie szkolnym miała na celu przygotowanie młodzieży do czynnego udziału w życiu społecznym i samorządowym. Dlatego też w programie tej organizacji odwoływano się do wiedzy i świadomości historycznej. W pracach samorządu uczniowskiego umiejętnie integrowano wiedzę z zakresu historii i nauki o społeczeństwie. Wiele cennych inicjatyw prowadziło koło PCK działające na terenie szkoły, a mianowicie: zbiórki pieniędzy i odzieży dla junaków i ich rodzin przebywających w ZSRR, poszukiwanie osób zaginionych, opieka nad chorymi przebywającymi w szpitalach. Rolę integracyjną spełniały także różnorodne uroczystości, między innymi apel poległych, akademie z okazji Konstytucji 3 maja, rocznicy śmierci Piłsudskiego. Uczniowie pod kierunkiem artystycznym Marii Rymarowicz przedstawiali także obrazy ze sztuki An-czyca *Kościuszko pod Raławicami*. Należy podkreślić, że podobną funkcję spełniał także chór szkolny, którym kierował Jan Bezdol. W trakcie zajęć świetlicowych prowadzono pracę z książką w ramach lekcji bibliotecznych, zajęcia choreograficzne w zakresie śpiewu i tańca oraz tworzone gazetkę ścienną i mówioną.

IV Państwowe Gimnazjum Mechaniczne

Szkoła ta była zlokalizowana na Środkowym Wschodzie w miejscowości Szarafand i liczyła 113 uczniów. Placówka posiadała dobre warunki lokalowe, ponieważ mieściła się na terenie stałego i zmodernizowanego obozu angielskiego. Składała się z klas szkolnych, gabinetu chemiczno-fizycznego, pokoju bibliotecznego, świetlicy szkolnej i harcerskiej, warsztatów ślusarsko-tokarskich, boisk: siatkarskiego, koszykarskiego i lekkoatletycznego, oraz kaplicy szkolnej. O dużej roli religii w wychowaniu szkolnym świadczyć może fakt, iż uczniowie samoistnie podjęli trud wybudowania kapliczki na terenie szkoły, gdzie odbywały się nabożeństwa majowe. Grono pedagogiczne stanowiło 7 nauczycieli, w tym 4 inżynierów i 1 instruktor wf. Program nauczania w powyższej placówce na rok szkolny 1944/1945 został zrealizowany zarówno w dziedzinie przedmiotów ogólnych, jak i zawodowych. W sprawozdaniu ówczesnego kierownika nauczania kpt. Borowego z dnia 12 VII 1945 roku, zwrócono uwagę na fakt uzupełnienia zajęć edukacyjnych pracą w zespołach samokształceniowych. Pisano:

Bardzo popularne były i dużo korzyści przyniosły kółka samokształceniowe. Młodzież bardzo chętnie wciągnęła się do tej pracy, postanawiając kontynuować ją częściowo w czasie przerwy wakacyjnej¹⁰.

Doskonalili także swój warsztat nauczyciele, doksztalając się indywidualnie i zbiorowo na konferencjach pohospitacyjnych. Podkreślono szczególnie rolę biblioteki w procesie samokształcenia uczniów. Stan czytelnictwa wśród junaków był dobry, gdyż 105 uczniów w ciągu roku szkolnego wypożyczyło 1540 książek. Pracownicy biblioteki troszczyli się o rozwój i pogłębienie wiedzy uczniów, dlatego też współpracowano z księgarnią w Haifie w celu wzbogacenia księgozbioru.

W szkole pracowały także organizacje uczniowskie, a w ramach samorządu uczniowskiego działały różnorodne sekcje, prowadząc zajęcia o charakterze kształcąco-wychowawczym. Organizacje młodzieżowe spełniały także funkcje integracyjne, a ich zakres był skorelowany z planem wychowawczym i dydaktycznym omawianej placówki. Podobną funkcję odgrywała także świetlica w ramach organizowanych pogadank, wykładów, odczytów, akademii, apeli i innych imprez szkolnych. Korelacja wiedzy z historii, geografii, nauk społecznych odbywała się także w trakcie wycieczek szkolnych. Zorganizowano je do Jerozolimy, Nazaretu, Tel Awiwu, Jaffy i nad Morze Martwe. Szczególnie ważną funkcję odegrała tutaj drużyna harcerska, która realizowała swoje zadania programowe.

Junacka Szkoła Kadetów

Była typem szkoły mieszanej i realizowała program z zakresu liceum i gimnazjum. W roku szkolnym 1943/1944 liczyła 585 uczniów i 20 oddziałów. Charakterystyka uczniów, zawarta w sprawozdaniu za rok szkolny 1943/44, była następująca:

Młodzież na ogół poważna, pracowita, karna i zdyscyplinowana, choć mało jeszcze wyrobiona. Mocne poczucie narodowe, dość wysoki poziom etyczny. Normalnym zjawiskiem był głód wiedzy i chęć nadrobienia opuszczeń i strat wywołanych przez wojnę¹¹.

W lipcu 1944 roku mury szkoły opuścili pierwsi maturzyści, w liczbie 11, z czego dwie osoby podjęły studia wyższe, a pozostałe zostały wcielone do wojska. W omawianym okresie w placówce tej pracowało 38-osobowe grono nauczycielskie, które w większości legitymowało się pełnymi kwalifikacjami pe-

¹⁰ Tamże, A.VIII.9/10. IV Państwowe Gimnazjum Mechaniczne na Środkowym Wschodzie w Sarafand. Sprawozdanie Kierownika Nauczania z dnia 12 VI 1945, s. 2.

¹¹ Tamże, A.VIII.9/12. Sprawozdanie Junackiej Szkoły Kadetów za czas 1 IX 1943 do 15 IX 1944, s. 5.

dagogicznymi oraz długoletnią praktyką nauczycielską. Funkcję kierownika nauczania pełnił H. Świdorski, który był przedwojennym kuratorem okręgu szkolnego. Szeroko zakrojoną działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadziła biblioteka uczniowska licząca 1901 tomów. Na uwagę zasługuje fakt zorganizowania w szkole biblioteki przeznaczonej dla nauczycieli, wyposażonej w 602 książki. Skorelowane z pracą biblioteki szkolnej były także zajęcia w ramach realizacji zadań programowych organizacji młodzieżowych: samorządu uczniowskiego, koła PCK, koła sportowego i drużyny harcerskiej liczącej 129 członków. W ramach prac świetlicowych organizowano czytelnictwo prasy angielskiej oraz prenumerowano polskie tytuły czasopism: „Junak”, „W drodze”, „Prawda”, „Polska Walcząca” czy „Wiadomości Polskie”.

W świetlicy przy wsparciu pedagogów uczniowie stworzyli także chór, orkiestrę i dziennik mówiony. Młodzież i nauczyciele z Junackiej Szkoły Kadetów byli także animatorami garnizonowego życia kulturalnego, dlatego organizowano prelekcje, odczyty, wykłady na tematy literackie i aktualne. Uczniowie tej placówki na scenie garnizonowej przedstawili fragmenty opery *Straszny Dwór* i pasyjny utwór Bacha. W szkole tej co dwa tygodnie organizowano także projekcje filmowe dla uczniów i żołnierzy.

Integracja wiedzy humanistycznej, geograficznej, przyrodniczej odbywała się w ramach wycieczek metodycznych, harcerskich oraz pielgrzymek. W roku szkolnym 1943/1944 odbyło się 11 wycieczek szkolnych, między innymi do opery na przedstawienie *Carmen*, nad Morze Martwe, wycieczkę krajoznawczą i historyczną do Aleksandrii. Ponadto placówka ta organizowała obozy letnie dla młodzieży, między innymi w Libanie, Nazarecie, Aleksandrii, Jerozolimie, Tel Awiwie. W letnim wypoczynku uczestniczyło od 275 do 114 junaków. W ramach zajęć na obozach letnich prowadzono kursy harcerskie, wycieczki krajoznawcze i inne.

Szkoła Młodszych Ochotniczek

Szkolnictwo zawodowe reprezentowała Szkoła Młodszych Ochotniczek. Kierownikiem nauczania w tej placówce w roku szkolnym 1944/1945 była Zofia Lisowska¹². Główne kierunki pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły skupiały się wokół podnoszenia jakości pracy szkoły, opracowania i wdrażania metod tworzenia ognisk metodycznych dla nauczycieli. Przykładowo, zorganizowano geograficzne ognisko metodyczne grupujące nauczycieli tego przedmiotu pracujących w emigracyjnym szkolnictwie polskim. Przy tej szkole prężnie działała biblioteka szkolna, licząca około 75 509 tomów. Dobrze zorganizowane było czytelnictwo, nie tylko wśród uczniów, ponieważ biblioteka prowadziła także

¹² Tamże, A.VII.9/9.

wypożyczenia dla żołnierzy 2. Korpusu w Afryce i Syrii¹³. W placówce tej w roku szkolnym 1944/1945 prowadziły działalność dydaktyczno-wychowawczą 22 świetlice własne, 2 harcerskie oraz 4 *english rooms*. Kolportowano dla nich około 20 tytułów prasowych, między innymi: „Gazetę Polską”, „Orła Białego”, „Na Straży”, „Myśl Polska na Wschodzie”. W ramach pracy świetlicowej odbyło się 15 odczytów na tematy aktualne, polityczne i gospodarcze, 6 akademii związanych z obchodami rocznic państwowych, 3 przedstawienia teatralne oraz projekcje filmów i koncerty. Spotkania w świetlicach Szkoły Młodszych Ochotniczek odbywały się średnio dwa razy w miesiącu, często w integracji z młodzieżą angielską.

Junacka Szkoła Rzemieślniczo-Ogrodnicza

Została utworzona w roku 1943 na terenie ZSRR, a ewakuowana w styczniu 1944 do miejscowości Barbara na Bliskim Wschodzie. Stan uczniów tej placówki na dzień 15 III wynosił 28 junaków. Pomieszczenia szkolne zorganizowano w namiotach. Program nauczania zatwierdzony przez delegata MWRiOP został zrealizowany. Jak podaje sprawozdanie z całości prac i życia szkolnego w roku 1944/1945, program dydaktyczny w powyższej placówce był oparty na założeniach programu nauki polskiej szkoły powszechnej I stopnia. W placówce tej, podobnie jak w innych, funkcjonowała biblioteka i świetlica, której działalność była skorelowana z pracą dydaktyczno-wychowawczą szkoły¹⁴.

I Państwowa Junacka Szkoła Mechaniczna

Była zlokalizowana w obozie szkolnym na pustyni, w odległości 7 kilometrów od stacji kolejowej Tel el Kebir. Uczęszczało do niej w roku szkolnym 1944/1945 313 uczniów. Zatrudniała: 1 księdza, 9 nauczycieli, 9 inżynierów, 3 nauczycieli języka angielskiego z Army Education Corps, 14 instruktorów warsztatowych, 2 instruktorów jazdy. Jak napisał w sprawozdaniu z działalności szkoły za rok 1944/1945 porucznik Piotr Popowicz, oceniając pracę pedagogów w niej zatrudnionych:

Gdy weźmie się pod uwagę wiek nauczycieli, ich własne przeżycia wojenne, tułaczkę, stały niepokój o rodziny i trzyletnią pracę w szkołach junackich wypełnianą sumiennie

¹³ Tamże, A.VIII.10/5.

¹⁴ Tamże, A.VIII.9.12. Sprawozdanie z całości prac i życia szkolnego od 1 XII 1943 do 15 IX 1944 r.

i ofiarnie w miarę sił i możliwości, należy stwierdzić, że uczynili oni zadość swym obowiązkom jako obywatele całkowicie i dobrze¹⁵.

Bazę lokalową szkoły stanowiło 7 sal, pracownia plastyczna, gabinet fizyczny i pomocy naukowych, biblioteka, warsztaty szkolne oraz magazyn materiałów. Ponadto na terenie obozu znajdowały się 3 świetlice, świetlica angielska, czytelnia, kaplica, amfiteatr oraz sklepik junacki, których działalność uzupełniała w stopniu znacznym działalność edukacyjną szkoły. Jak wynika ze sprawozdania dotyczącego stanu nauki, program pracy szkoły stanowiły następujące przedmioty: religia, język polski, historia, geografia, geografia gospodarcza, rachunki, materiałoznawstwo, maszynoznawstwo, technologia, rysunek odręczny i zawodowy, organizacja przedsiębiorstw, zajęcia warsztatowe oraz język angielski. W szkole tej, ze względu na jej profil zawodowy, realizowano zarówno przedmioty ogólne, jak i zawodowe. Szczególną uwagę zwracano na naukę języka angielskiego i religii. Kapelan szkolny ksiądz Stanisław Czapiewski w swoim sprawozdaniu stwierdził, „że nauka religii wykraczała poza ramy przedmiotu szkolnego i stanowiła pewnego rodzaju naukę moralną”¹⁶. W omawianej placówce w stopniu bardzo dobrym swoją pracę prowadziła biblioteka i czytelnia. W bibliotece było łącznie 865 dzieł, 964 tomy i 2650 egzemplarzy. Tak bogaty księgozbiór zawdzięczano pomocy Dowództwa Szkół Junackich, Delegaturze Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi i Akcji Pomocy Katolickiej. Posiadając dobrze zorganizowany i bogaty księgozbiór, wspomagano – przykładowo – Polaków w Niemczech, wysyłając im 53 tytuły z zakresu literatury ojczystej w 83 tomach. Duże zasługi w dziedzinie rozwoju czytelnictwa położył ksiądz Stanisław Czapiewski, organizując w październiku 1944 roku Czytelnię Służby Pomocy Katolickiej Polakom. W czytelnii, w znacznej mierze dzięki pomocy polonii amerykańskiej, znajdowało się 55 tytułów czasopism polskich i angielskich oraz funkcjonowała biblioteka katolicka¹⁷. W planie pracy wychowawczej, który był realizowany

¹⁵ Tamże, A. VIII.9/10. Sprawozdanie z działalności I Państwowej Junackiej Szkoły Mechanicznej za rok 1944–1945. Część III – Nauczyciele. Zamieszczone w części A opisowej.

¹⁶ Tamże, Sprawozdanie z nauczania religii i duszpasterstwa w I Państwowej Szkole Mechanicznej na Środkowym Wschodzie za rok szkolny 1944/45.

¹⁷ B. Urbanowicz, *Integracja wiedzy humanistycznej na przykładzie szkół junackich działających na emigracji w latach 1943–1945*, [w:] *Korelacja – integracja wiedzy – szansa dla ucznia*, red. G. Pańko, J. Wojdon, Wrocław 2006, s. 101–113. W czytelnii zorganizowanej przez księdza Stanisława Czapiewskiego były takie tytuły prasowe, jak: „Ave Maria”, „Sodalis”, „Posłaniec Serca Jezusowego”, „Posłaniec Matki Boskiej”, „Skarb Rodzinny”, „Gość Niedzielny”, „W Imię Boże”, „Miesięcznik Franciszkański”, „Apostoł”, „Kalendarz Krzyżowca”, „Echo z Afryki”, „Murzynek”, „Nasza Świetlica”, „Gazeta Polska”, „Nowy Świat”, „Dziennik dla Wszystkich”, „Dziennik Polski”, „Przewodnik Katolicki”, „Orzeł Biały”, „W Drodze”, „Polak w Afryce”, „Myśl Polska”, „Skaut”, „Taran”, „Pismo Młodych”, „Biuletyn APW”, „Na Strazy” i inne.

w ramach zajęć w czytelnicy i bibliotece, ksiądz kapelan zwracał uwagę na kwestie wychowawcze i integrujące młodzież oraz żołnierzy. Szkolne koło PCK za pośrednictwem Delegatury PCK w Kairze w 1945 roku wysłało 42 paczki żywnościowe dla polskich jeńców wojennych w Niemczech. Takie działania w dużej mierze przyczyniały się do rozwijania wrażliwości i świadomości narodowej oraz integracji wśród społeczności polskiej.

Szkoła posiadała także 3 świetlice, na terenie każdej kompanii. Świetlice te działały na podstawie rocznego planu wychowawczo-dydaktycznego, a ich prace pogrupowano w blokach tematycznych. Zajęcia świetlicowe posiadały także wielorakie aspekty integracyjne – do wcześniej już wymienianych doszła także nowa forma integracji z miejscową społecznością, a mianowicie nauka języka angielskiego, którą zorganizowano zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. Integracja wiedzy zarówno humanistycznej, jak i technicznej odbywała się w trakcie wycieczek szkolnych. W roku szkolnym 1944/1945 zorganizowano 8 wycieczek naukowych związanych z realizacją zagadnień dotyczących programu nauki przedmiotów zawodowych. W związku z tym junacy zwiedzali między innymi: w Kairze gazownię miejską, odlewnię metali, cementownię, muzeum kolejowe i rolnicze oraz zaporę na Nilu.

III Junacka Szkoła Mechaniczna

Szkoła ta miała stopień organizacji placówki zawodowej. Powstała w 1942 roku w Bash-Shiti, a w 1943 roku przeniesiona została do Kyriat-Motzkin.

Według statystyk, stan junaków na dzień 14 II 1944 wyniósł 160 osób, zatrudniano 7 nauczycieli. Kierownikiem nauczania był Karol Burghart, natomiast przedmiotów zawodowych oraz ogólnych nauczali: Janusz Stabrawa, Stanisław Syska, Tadeusz Gałkiewicz, Maria Bajdan, Tadeusz Sawicki i Jaffa Charles nauczyciel języka angielskiego. Bazę lokalową placówki stanowiły 2 hale fabryczne, 4 sale klasowe, kaplica, biblioteka, kancelarie, jadalnia, świetlica, magazyn i pomieszczenia warsztatowe. Realizowano program szkoły powszechnej i zawodowej. Jak podaje kierownik nauczania w sprawozdaniu z pracy szkoły z dnia 1 lipca 1945 r., edukacja opierała się na wykorzystywaniu następujących podręczników: *Wypisy polskie na klasę V*, *Okno na świat na klasę VI*, *Naród w Walce*, *Dzieje Biblijne*, *Katechizm*, *Arytmetyka*, *Geografia*, *Wiadomości z geografii*, *Historia*, *Przyroda martwa*, *Materialoznawstwo*¹⁸.

W omawianej placówce prężnie działała także świetlica. Formy jej pracy w znacznym stopniu zróżnicowano – były to: odczyty, pogadanki, dzienniki

¹⁸ Polish Institute and Sikorski Museum, A.VIII.9/10. III Junacka Szkoła Mechaniczna. Ogólna charakterystyka szkoły. Nauczanie, s. 4.

mówione, ogniska i akademie, skrzynka zapytań, dzienniki informacyjno-polityczne, wieczory dyskusyjne, śpiew, gazetka ścienna, koło literacko-naukowe, koło sceniczne, wieczory muzyki fortepianowej, lektura głośna, czytelnictwo, radio, gry świetlicowe. O integracji wiedzy humanistycznej w programie pracy świetlicy świadczyć mogą choćby tematy wygłaszanych odczytów i pogadanek: „Europa Wolnych Narodów”, „Bałtyk i Pomorze”, „Przyczyny drugiej wojny światowej”, „Położenie Polski po traktacie wersalskim”, „Pierwiastek uczuciowy w poezji polskiej”, „Pochodzenie munduru żołnierza”, „Co się działo milion lat temu na Środkowym Wschodzie”, „Tatry i Podhale w literaturze polskiej”, „Humor w literaturze polskiej”, „Polska i Bałtyk”. Biblioteka szkolna prowadziła także zintegrowaną ze świetlicą działalność wychowawczą. Z jej zasobów korzystało w roku szkolnym 1944/1945 85% junaków, co świadczyć może o dużym stopniu rozwoju czytelnictwa na terenie tej placówki. Biblioteka szkolna prowadziła różnorodne formy pracy, gdyż w jej ramach działała, licząca około 256 egzemplarzy książek, biblioteka nauczycielska. Ciekawą formą oddziaływania na czytelników była także utworzona w roku szkolnym 1943/1944 biblioteka wędrowna. Towarzyszyła ona junakom w czasie wypoczynku na obozach letnich. Jak pisał kierownik nauczania: „Książki tej biblioteki cieszyły się ogromną poczytnością, gdyż dobór ich odpowiadał zainteresowaniom uczniów”¹⁹. Naczelną ideą wychowawczą szkoły, wynikającą z Instrukcji Dowództwa Szkół Junackich, było wychowywać i przysposobić junaka do przyszłych zadań w kraju, dlatego realizowano program wychowawczy i społeczny. W celu uspołecznienia i kształtowania świadomości narodowej i historycznej, zadania wychowawcze i społeczne realizowały organizacje młodzieżowe: samorząd uczniowski, koła samokształceniowe, szkolne koło PCK. Do cenniejszych inicjatyw koła PCK – liczącego w szkole 95 członków – należało: zbiórka odzieży dla Polaków pozostających w niewoli oraz wysłanie paczek żywnościowych na front włoski.

V Junacka Szkoła Mechaniczna

Zorganizowana była w stopniu zawodowym w miejscowości Beit Nabala. W placówce zatrudniono: 3 inżynierów, 3 nauczycieli, 1 pracownicę świetlicy, 2 instruktorów warsztatowych, 1 instruktora wf. i 1 instruktora samochodowego. Kwalifikacje zawodowe nauczycieli przedstawiały się następująco: 2 inżynierów górników, 1 inżynier lądowiec, 4 nauczycieli po seminarium nauczycielskim, w tym 1 z wyższym kursem nauczycielskim (matematyka, fizyka), 1 magister filozofii (nauczyciel języka angielskiego), 2 mistrzów ślusarskich. Jak pisano w sprawozdaniu dotyczącym pracy szkoły z roku 1944/1945: „Grono nauczycielskie

¹⁹ Tamże, A.VIII.9/10. III Junacka Szkoła Mechaniczna. Biblioteka, czytelnictwo, biblioteka wędrowna, biblioteka nauczycielska, s. 5–6.

pracuje gorliwie i sumiennie. Do lekcji przygotowuje się systematycznie. Postawa wobec uczniów dobra. Chęć i troska o doksztalcenie się. Inteligencja duża, panuje harmonia i współpraca”²⁰. W roku szkolnym 1944–1945 szkoła liczyła łącznie 90 uczniów. Rekrutowali się oni w 95% ze środowiska wiejskiego, były to przeważnie dzieci kolonistów polskich z Kresów Wschodnich, w wieku od 14 do 18 lat, natomiast pozostałe 5% uczniów to potomkowie funkcjonariuszy państwowych. Szkoła wraz z internatem mieściła się w 28 budynkach i 28 namiotach. W budynkach było 5 klas szkolnych, świetlica, ambulatorium, kancelarie, magazyn, pokój nauczycielski, kuchnia, jadalnia i sklepik uczniowski. Placówka realizowała program nauczania zatwierdzony przez delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia publicznego w styczniu 1944 roku. Oparty on był na pierwszym szczeblu programowym szkół powszechnych. Stan nauczania w szkole był dobry, a program we wszystkich klasach został zrealizowany pod względem dydaktycznym.

Aktywnie pracowała świetlica szkolna, wspomagając w sposób znaczny zajęcia edukacyjne. Uczniowie w roku szkolnym 1944/1945, w ramach zajęć świetlicowych, wysłuchali i obejrżeli: 10 odczytów, 40 pogadanek o charakterze politycznym i naukowym, 17 deklamacji, 25 piosenek oraz obejrżeli 4 inscenizacje. Urządzono 2 ogniska z okazji świąt żołnierza i konstytucji, 5 wieczornic i 3 akademie. Uroczystości szkolne organizowano także z okazji obchodów rocznicy: powstania styczniowego i listopadowego, Dnia Niepodległości, śmierci J. Piłsudskiego. Dla uczniów organizowano także wyjazdy na spektakle teatralne do Jerozolimy i Tel Awiwu. Stan biblioteki szkolnej na rok 1945 wynosił 814 tomów, w tym prac naukowych i podręczników dla nauczycieli 199, książek w języku angielskim 124, pozycji z dziedziny literatury i historii 491 tomów. O aktywnej działalności biblioteki na forum szkoły świadczyć może ilość wypożyczeń w roku szkolnym 1944/1945: 90 uczniów przeczytało ogółem 1364 książki. Średnio na jednego ucznia przypadło 15 przeczytanych książek. Najwięcej jednak w ciągu roku korzystali z zasobów biblioteki szkolnej junak Tadeusz Lurc – uczeń klasy II, który przeczytał 75 książek, oraz junak Bolesław Bartosz – kl. III – 65 książek. Największą poczytnością cieszyły się dzieła autorstwa Sienkiewicza, Prusa, Przyborskiego.

Na terenie szkoły działały także organizacje młodzieżowe, realizując w swoich programach hasła integracyjne; były to: drużyna harcerska, samorząd uczniowski, koło PCK. Wiele działań integracyjno-wychowawczych podejmowało harcerstwo, organizując zloty drużyn.

²⁰ Tamże, A.VIII.9/10. Sprawozdanie roczne V Junackiej Szkoły Mechanicznej w Beit Nabala za okres od 4 października 1944 r. do 30 czerwca 1945 roku, s. 2.

Podsumowanie prac polskich placówek oświatowych działających na emigracji zawarte zostało w sprawozdaniu Dyrekcji Nauk Dowództwa Szkół Junaków i Młodszych Ochotniczek za rok szkolny 1944/1945. W dokumencie tym oceniono działalność bibliotek i czytelnictwo. Ogólny stan książek w Bibliotece Dyrekcji Nauk wynosił 75 509 egzemplarzy, w tym: podręczników – 8797, lektury szkolnej – 3427, beletrystycznej i naukowej – 3195; wypożyczono: podręczników i lektur szkolnych – 16 075, książek beletrystycznych i naukowych – 1446; wysłano podręczników i dzieł literackich do Polaków w Afryce – 1339, w Syrii – 306, dla 2. Korpusu – 4973, dla 14. Kompanii – 384. Wypożyczono łącznie książek naukowych, beletrystycznych i podręczników 35 567 egzemplarzy. Odrębnie działała – spełniając funkcję doskonalenia zawodowego pedagogów – biblioteka nauczycielska. W latach 1944/1945 wypożyczono z niej 5287 publikacji, co świadczyć może o jej dużej przydatności w realizacji idei integracji wiedzy i samokształcenia nauczycieli. Te cele realizowało także szeroko zorganizowane czytelnictwo, zarówno uczniów, jak i nauczycieli.

Przy polskich szkołach pracowały, realizując swoje programy integracyjne i wychowawcze: 22 – świetlice własne, 2 – harcerskie, 4 – *English Rooms* i 3 – YMCA i *War Relief Service*. W ramach prac świetlic w roku szkolnym 1944/1945 zorganizowano 15 odczytów na tematy polityczno-aktualne, historyczne i gospodarcze. Odbyło się także 6 akademii i 3 przedstawienia z okazji świąt narodowych i państwowych. Wyświetlono 10 filmów o tematyce wojskowej i historycznej.

Współpracowano ze społecznością angielską w celu wystawienia 2 razy w miesiącu przedstawień scenicznych, przeznaczonych dla kadry wojskowej i pedagogicznej; z kolei angielska orkiestra wojskowa dawała koncerty dla kadry i młodzieży²¹.

Reasumując, należy stwierdzić, że polskie szkolnictwo emigracyjne na Środkowym Wschodzie w latach 1943–1945 reprezentowało 13 różnych typów szkół, zatrudniających 60 nauczycieli, w których naukę pobierało około 4 tysięcy uczniów. W szkołach tych znacznie szerzej pojmowano ich zadania, funkcje i cele. Prowadziły one nie tylko działalność edukacyjną, lecz przede wszystkim prace zmierzające do scalenia społeczności polskiej przebywającej na Środkowym Wschodzie. Dlatego działania podejmowane przez nauczycieli i kadrę kierowniczą niekiedy daleko przekraczały ramy działań szkolnych. Proponowano więc prace na rzecz środowiska i integrację ze społecznością lokalną.

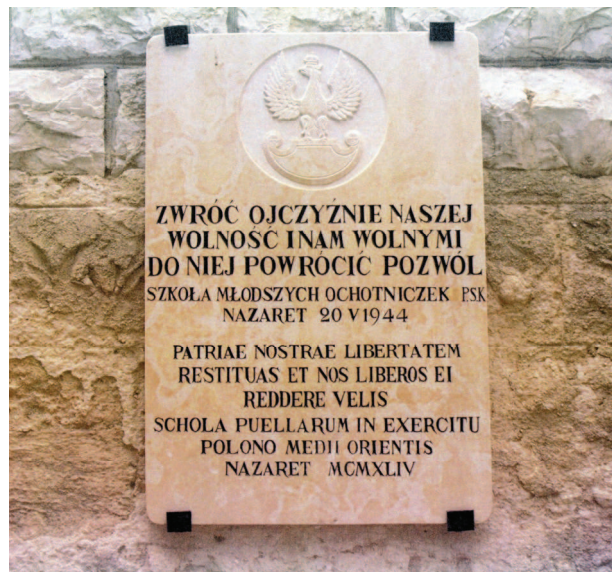
Podejmowano także działania w celu łączności z Polakami przebywającymi w ZSRR, Afryce, Syrii, Wielkiej Brytanii, przesyłając im polską literaturę

²¹ Tamże, A.VIII.10/5. Sprawozdanie z pracy Dyrekcji Nauk Dowództwa Szkół Junaków i Młodszych Ochotniczek za rok szkolny 1944/45.

i książkę. Integracja w polskim szkolnictwie emigracyjnym przebiegała w różnych formach, a mianowicie – w postaci zajęć świetlicowych, warsztatowych, praktycznych, kółek naukowych i samokształceniowych, działalności bibliotecznej i czytelnictwa, obozów letnich, wycieczek i obozów szkolnych, wykładów, odczytów, pogadanek, pracy drużyn harcerskich oraz różnych form doskonalenia nauczycieli.

Uważam, że mało znana problematyka funkcjonowania polskiego szkolnictwa na Środkowym Wschodzie zasługuje na szczególną uwagę badaczy dziejów oświaty.

Aneks

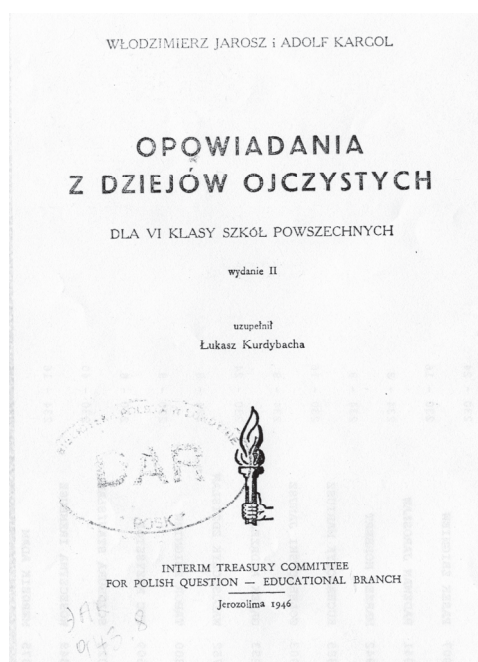
Fot. 1. Tablica pamiątkowa poświęcona Szkole Młodszych Ochotniczek (fot. B. Urbanowicz)

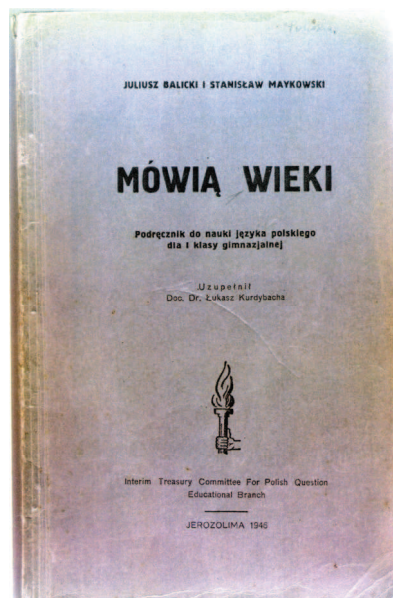
Fot. 2. Tablica upamiętniająca działalność polskiej szkoły w Ain-Karem (fot. B. Urbanowicz)

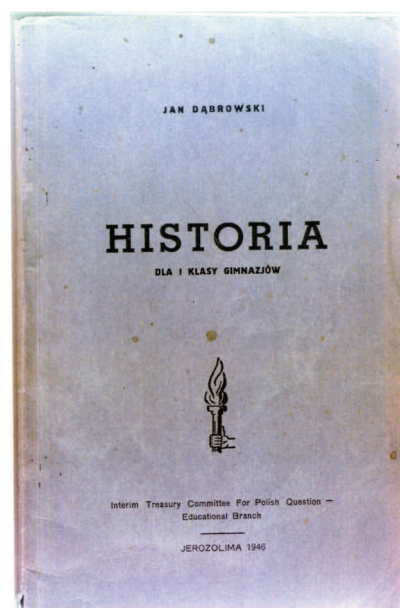
Fot. 3. Współczesna tablica znajdująca się na Drodze Krzyżowej w Jerozolimie (fot. B. Urbanowicz)

Fot. 4. Okładka podręcznika do nauki historii autorstwa W. Jarosza i A. Kargola, wydane w Jerozolimie w 1946 r. (fot. B. Urbanowicz)

Fot. 5. Okładka podręcznika historii autorstwa J. Balińskiego i S. Maykowskiego, wydane w Jerozolimie w 1946 r. (fot. B. Urbanowicz)

Fot. 6. Okładka podręcznika historii autorstwa J. Dąbrowskiego, wydane w Jerozolimie w 1946 r. (fot. B. Urbanowicz)